

ПРОФЕСІЙНЕ САМОПІЗНАННЯ ТА САМОВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті аналізуються та обґрунтовуються зміст таких понять як саморозвиток та професійний саморозвиток, розкривається структура професійного саморозвитку майбутнього фахівця. Аналізуються та обґрунтовуються професійне самопізнання та самовиховання як складові професійного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: професійний саморозвиток, професійне самопізнання, самовиховання, самоспостереження, самооцінка, самоаналіз.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвиток освіти в Україні виходить на новий рівень якості підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Збільшення вимог до професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів вимагає підвищення їхнього професіоналізму. Це завдання реалізується через переорієнтацію спрямованості основних цілей вищої освіти. В умовах інноваційного розвитку суспільства основним показником отримання вищої освіти є не просто формування випускника професіонала, але й розвиненої особистості, творчої індивідуальності. Гарантією та підтримкою виконання цих завдань виступають Закони України "Про освіту", "Про вищу освіту", Державна національна програма "Освіта (Україна XXI століття)", Національна доктрина розвитку освіти України, Закон України "Про соціальні послуги", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", "Про охорону дитинства".

Метою статті є аналіз та обґрунтування змісту таких понять як саморозвиток та професійний саморозвиток, розкривається структура професійного саморозвитку майбутнього фахівця. Також аналізуються та обґрунтовуються професійне самопізнання та самовиховання як складові професійного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів.

Результати теоретичного дослідження. Різні науки мають свої підходи до питання саморозвитку взагалі та до професійного саморозвитку, зокрема. Але початок наукового дослідження цього поняття набув ще в період Давньої Греції. Так, ще піфагорійці розглядали саморозвиток як свідомий процес, який спрямований на створення умов для інтелектуального споглядання тих чи інших елементів буття та підкреслювали важливість ролі одкровення про їх ідеальну сутність [14, с. 22]. Сократа вважають першим в розробці проблеми самопізнання та саморозвитку, оскільки він на основі формули давнього світу "Пізнай себе" відкрив і, відповідно, оцінив особливий вид знання – знання про незнання. Лише в працях Сократа людина стає центральним об'єктом наукового пізнання. Він наголошує на тому, що метою самопізнання є розвиток кращих задатків та почуттів, спрямованих на пізнання та розвиток істини і добра [14]. У своїх наукових доробках С. Карпенчук актуалізує знання про незнання особистості і в сучасному світі, констатує, що "знання про незнання вносить неспокій в духовний світ індивіда, спонукає його піддавати сумніву повноту і вагомість знань, яких досяг; воно збуджує приглушений спокій самозадоволеного всезнання, нещадно розкриває і роззброює неосвіченість та водночас пробуджує потребу в новому знанні, у знищенні незнання" [8, с. 8].

Аналізуючи праці таких вчених як В. Лозового та Л. Сідака, які досліджували розвиток ідей саморозвитку в епоху Відродження та Реформації, ми бачимо, що поняття "саморозвиток" проходило низку трансформацій. Якщо Еразм Роттердамський вважав саморозвиток суто інтелектуальним саморозвитком, самоосвітою та освітою, збільшенням розумових здібностей, знань, то поряд із цим він додавав, що досконалість потребує аскетичної простоти і моральної довершеності [10]. Але вже в Локка християнські ідеали саморозвитку замінені на суто соціальні, а духовний саморозвиток – на егоїзм. В Ніцше саморозвиток розглядається скоріше як геройський – в рамках його філософії людина розвивається суто на суб'єктивному підґрунті [10].

Лише в більш пізньому періоді в роботах гуманістів саморозвиток знову набув не лише рис суб'єктивності, але й моральності. Такими, до речі, є напрацювання цілої низки науковців, таких як: М. Ломоносов, Ф. Янкович, М. Новікова, О. Радищева, О. Герцен, М. Чернишевський, В. Белінський, М. Добролюбов, Г. Сковорода та інших, які пропагували ідеї гуманістичного ставлення до людини, проголошували ідеал всебічно розвинутої людини, важливу роль у формуванні якої має моральність. Як приклад, є вчення В. Соловйова, згідно із яким саморозвиток людської особистості детермінований та потребує активної участі людини лише у запереченні власної волі, спрямованої на зло [14]. Тобто Соловйов взагалі відкидав суб'єктивність в саморозвитку, вважаючи, що прагнення до нього іде від Бога, а від людини – лише прагнення до самознищення.

Розкриття змісту поняття "саморозвиток" стало підґрунтям для аналізу поняття "професійний саморозвиток".

Проблемі професійного саморозвитку спеціалістів присвячено низку дисертаційних досліджень в Україні [1; 2; 6; 15; 18].

Так, у дисертаційному дослідженні Т. Стрітьєвч професійний саморозвиток аналізує як свідомий процес особистісного становлення з метою ефективної самореалізації на основі значущих прагнень та зовнішніх впливів. [15, с. 6]. Ми також погоджуємося з думкою І. Ігнацевич, що професійний розвиток майбутнього фахівця можна розглядати як свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності й розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та власної програми розвитку Авторка наголошує на тому, що не існує меж професійного саморозвитку, оскільки цей процес динамічний, діалектичний і зумовлений новими цілями й вимогами, які з'являються відповідно до змін стандартів професійної діяльності, ідеальних уявлень про сенс, зміст, форми і методи професійної діяльності [6].

Вітчизняна дослідниця А. Бистрюкова виділяє структуру професійного саморозвитку майбутнього фахівця, яка складається із особистісних якостей та сукупністю видів компетенцій, становлення яких відбувається послідовно – засвоєні на етапі самовизначення студента способи самоорганізації на подальших етапах забезпечують самореалізацію спеціаліста як професіонала. Вона також виділяє зовнішні та внутрішні чинники та умови сприяння формуванню готовності до професійного саморозвитку в майбутніх фахівців [1, с. 7-8].

Відомий вчений Р. Вайнола визначає професійний розвиток особистості як "неперервний, динамічний процес залучення до професій, професійної реалізації та самореалізації, під час якого відбувається якісне вдосконалення особистості як суб'єкта – представника певної професії" [2, с. 16] і поряд із цим по відношенню до підготовки майбутніх соціальних педагогів вона трактує це поняття як "сукупність соціального, професійного та особистісно-морального розвитку майбутнього фахівця у сприятливих умовах технологічного та науково-методичного забезпечення підготовки в освітньому середовищі вищого навчального закладу [2, с. 16]. На цьому наголошує і Н. Троценко, яка в своєму дослідженні привертає увагу до питання "подальшого професійного зростання особистості фахівця. Особливо ця проблема актуальна для фахівців, які працюють у сфері "людина – людина", що передбачає здатність успішно функціонувати у системі міжособистісних відносин" [18, с. 12].

На нашу думку, професійний саморозвиток майбутнього соціального педагога – це не масове і навіть не типове явище, тому що не всі володіють тими якостями, які необхідні для цілеспрямованої роботи над собою. Професійний саморозвиток відбувається тільки у тих, хто володіє необхідними якостями, головними з яких можуть бути такі, як: внутрішня мотивація на професійні завдання; розуміння змісту та методичних основ саморозвитку; досягнення високих результатів в їх вирішенні та мотивація на себе; здатність до саморозвитку. Проте, на відміну від мотивації, здатність до саморозвитку можна сформувати і розвинути дуже швидко і в першу чергу через розвиток його складових – професійне самопізнання та самовиховання.

На основі аналізу наукових джерел [3; 4; 11; 13; 16] щодо сутності професійного саморозвитку ми з'ясували, що цей багатовимірний процес варто розглянути у нерозривному зв'язку із професійним самопізнанням та самовихованням.

Передусім варто розглянути у професійному саморозвитку майбутніх соціальних педагогах феномен професійного самопізнання [12]. Роль та значення процесу самопізнання у регуляції професійної діяльності розкривається у дослідженнях К. Бакланова, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, Л. Мітіної, В. Століна, Н. Троценко, М. Ткач, О. Степанова, В. Поліщук, І. Мельничук, Т. Веретенко, О. Денисюк, О. Карпенко та ін.

Поняття самопізнання можна визначити як процес свідомого управління розвитком своїх особистісних якостей та здібностей. Питання професійного самопізнання набувають особливої актуальності для особистості в період навчання у вищому навчальному закладі, оскільки саме в цей період закладаються мотиваційно-ціннісні, когнітивні та рефлексивно-діяльнісні основи професійного саморозвитку особистості. Тим самим важливим завданням вузу є стимулювання потреб в професійному саморозвитку майбутніх соціальних педагогів [9]. Отже, професійне самопізнання майбутніх соціальних педагогів 1 та 2 рівня акредитації можна тлумачити, як свідому діяльність в системі неперервної освіти, яка спрямована на підвищення фахового рівня студентів, професійну самореалізацію, і є феноменом, що відображає якісно нову характеристику функціонування педагогічної системи навчання студентів, що ґрунтується на науковій основі з урахуванням теоретичних і методичних засад вітчизняної і зарубіжної педагогіки.

Аналізуючи питання сутності професійного самопізнання вітчизняні дослідники М. Ткач та О. Степанова стверджують, що самопізнання актуалізується під впливом певної мотивації, яка визначається передовсім особистістю педагога, своєрідністю його діяльності, особливостями спілкування [16].

На основі аналізу наукових досліджень [3; 4; 7; 11; 13] ми можемо стверджувати, що окрім процесу професійного самопізнання, як важливої складової професійного саморозвитку, також виступають процеси планування, реалізації плану (програми) контролю та регуляції.

В процесі професійного самопізнання, студент виявляє свої здібності та можливості в обраному напрямку, розкриває свій рівень професійного розвитку. Ми погоджуємося з думкою І. Мельничук, що процес професійного самопізнання повинен здійснюватися в декількох напрямках: самопізнання себе в системі соціально-психологічних стосунків, за умов навчальної діяльності і тих вимог, які передбачає ця діяльність; самопізнання рівня компетентності, і особистих якостей, яке здійснюється шляхом само-

спостереження, самоаналізу вчинків, поведінки, результатів діяльності; критичний аналіз висловлювань на свою адресу, самоперевірка в різних умовах діяльності; самооцінка, яка виробляється на основі зіставлення наявних знань, умінь, якостей особистості з поставленими вимогами, та яка забезпечує критичне ставлення майбутнього соціального педагога до своїх досягнень і недоліків [11 с. 45].

Також на етапі професійного самопізнання доцільно використовувати самоспостереження, самоаналіз, самооцінку.

Другою складовою професійного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів, на нашу думку, є самовиховання.

Визначення та роль самовиховання у регуляції професійної діяльності розглядаються у працях таких науковців як Є. Клімов, О. Кочетов, О. Максимова, О. Главацька, Н. Троценко та ін.

Поняття самовиховання визначається як один із різновидів людської діяльності, що перш за все характеризується важкою роботою над собою. Ефективність самовиховання залежить, насамперед, від цілеспрямованості людини, наявності у неї стійкої мотивації, позитивних установок, правильного вибору методів самовдосконалення, систематичності зусиль і постійного самоконтролю. Без самовиховання неможливе досягнення успіху педагогічної діяльності. Саме тому процес самовиховання виступає важливою складовою багатовимірною феномену професійного саморозвитку.

Як зазначає вітчизняний науковець О. Главацька, самовиховання – це усвідомлений, керований самою особистістю саморозвиток, в якому, в інтересах самої особистості, плановірно формуються якості, властивості, сили і здібності людини. Вона наголошує на тому, що самовиховання – це є усвідомлений саморозвиток [4, с. 34].

Якщо характерною ознакою професійного саморозвитку є те, що він не є залежним від волі та свідомості людини, то самовиховання являє собою процес, в якому розвиток сил та здібностей знаходиться під контролем свідомості й керується особистістю. Процес самовиховання та професійного саморозвитку мають єдину природу, хоча самовиховання визначається як вища форма розвитку особистості, адже це процес, у якому розвиток перебуває під контролем самосвідомості й керується особистістю. Професійний саморозвиток та самовиховання, як неперервний процес залучення до професійної реалізації, направлений на зміну власної особистості, що вимагає інтенсивної психологічної активності суб'єкта.

На думку Є. Клімова, О. Кочетова, О. Максимова самовиховання можна розглядати як свідомий та керований особистістю саморозвиток, в якому відповідно до вимог суспільства, цілей й інтересів самої людини формуються запроєктовані нею сили і здібності [3, с. 149-150]. Прагнення до професійного саморозвитку майбутнім соціальним педагогам може стати позитивним прикладом і в роботі з вихованцями, які будуть сприяти їхньому особистісному зростанню.

Тому аналізуючи самовиховання як складову професійного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів, слід зазначити, що орієнтиром у плануванні студентами процесу самовиховання є кваліфікаційна характеристика спеціаліста, на основі якої слід вибудовувати програму індивідуальної самопідготовки до майбутньої професійної діяльності. Вимоги до сучасного фахівця повинні відповідати потребам сьогодення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, професійний саморозвиток майбутнього соціального педагога, хоча і є суто особистісним із загальної точки зору, характеризується комплексом зовнішніх (соціальне, природне, інтелектуально середовище, професійне і особисте коло, визначеність особиста та професійна) та внутрішніх (професійний рівень, особистісні якості, що впливають на інтенсивність в тому числі професійного саморозвитку, цілі та мети професійної діяльності) факторів. Та можливий лише в сприятливих наукових, навчальних, технічних умовах вищого навчального закладу. Звідси важливим завданням в сприянні професійному саморозвитку майбутніх соціальних педагогів є створення сприятливих умов для розвитку та поряд із цим індивідуалізація цих умов в рамках навчально-виховного процесу, адже професійний саморозвиток майбутнього соціального педагога є комплексною системою, лише складовими якої є процес професійного самопізнання та самовиховання. Так, сама сутність професії зобов'язує майбутнього фахівця систематично вдосконалювати свою професійну майстерність, займаючись професійним самопізнанням та самовихованням. Але вірно і те, що важливим завданням в сприянні саморозвитку майбутніх соціальних педагогів є створення сприятливих умов для розвитку та поряд із цим індивідуалізація цих умов в рамках навчально-виховного процесу.

Використані джерела

1. Бистрюкова А. Н. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів засобами проєктивної технології : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / А.Н. Бистрюкова. – Ялта, 2009. – 20 с.
2. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : дис. ... докт. пед. наук : 13.000.04 / Вайнола Ренате Хейкіівна. – К., 2009. – 542 с.
3. Веретенко Т. Г. Вступ до спеціальності: соціальна педагогіка. Модуль 2: навч. посіб. / Т. Г. Веретенко, О. М. Денисюк. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – 124 с.

4. Главацька О. Л. Основи самовиховання особистості : навч.-метод. посіб. / О. Л. Главацька. – Тернопіль : Книга, 2008. – 206 с.
5. Григоренко В.Г. Системний підхід в організації професійної підготовки вчителя фізичної культури / В. Г. Григоренко // Матеріали Всеукр. конф., (м. Луцьк, 1994 р.). – Луцьк : Надстир'я, 1994. – С. 149–150.
6. Ігнацевич І.І. Професійний саморозвиток як чинник формування професійної культури педагога [Електронний ресурс] / І.І.Ігнацевич. – Режим доступу: <http://intkonf.org>.
7. Карпенко О. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : монографія / Карпенко О.; [за ред. С.Я. Харченка]. – Дрогобич: Коло, 2007. – 374 с.
8. Карпенчук С.Г. Самовиховання особистості: навч. посіб. / С.Г. Карпенчук. – К.: ІЗМН, 1998. – 216 с.
9. Квас В.М. Професійне самовдосконалення майбутніх учителів хімії як педагогічна проблема [Електронний ресурс] / В.М.Квас. – Режим доступу: <http://www.vspu.edu.ua>.
10. Лозовий В.О. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці: монографія / В.О.Лозовий, Л.В.Сідак. – Х. : Право, 2006. – 256 с.
11. Мельничук І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій : монографія / І.Мельничук. – Тернопіль : Економічна думка, 2010. – 326 с.
12. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії [Електронний ресурс] / Г.М. Мешко. – Режим доступу: <http://pidruchniki>.
13. Поліщук В. А. Теорія і практика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія / В. А.Поліщук; [за ред. Н. Г. Ничкало]. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 424 с.
14. Соловьев В. Оправдание добра / В. Соловьев // Соловьев В. Чтения о богочеловечестве. Духовные основы жизни. Оправдание добра / В.Соловьев. – Минск: Харвест, 1999. – С. 336–398.
15. Стрітьєвич Т. М. Формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Т.М. Стрітьєвич. – Черкаси, 2009. – 20 с.
16. Ткач М. В. Про сутність професійного самопізнання [Електронний ресурс] / М. В. Ткач, О. Г. Степанова. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
17. Тимошенко Н.Є. Вступ до спеціальності: соціальна робота. Модуль 2 : навч. посіб. / Н.Є.Тимошенко. – К.: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. – 264 с.
18. Троценко Н.Є. Професійне самовдосконалення соціальних працівників у ресурсних центрах : дис... канд. пед наук : 13.00.05 / Троценко Наталія Євгенівна. – Луганськ, 2011. – 243 с.

Prudkovskiyh Y., Tymoshenko N.

PROFESSIONAL SELF-KNOWLEDGE AND SELF-EDUCATION AS THE PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Nowadays the progress of future social teachers' education in Ukraine comes to a new level of quality because of increasing requirements to professionalism, from which there is such an important component as self-development.

From ancient Greece, where the concept originated by Socrates, through the Middle Ages and the works of Locke and Erasmus; through times of humanists such as M. Lomonosov and M. Skovoroda, and till today the concept of self-development was changing and progressing. In modern works of Ukrainian scientists, such as R. Vaynola and I. Ihnatsevych or T. Strityevich, self-development is determined in its relationship between its subjectivity and external factors.

Therefore, we believe that self-development can be defined as a continuous process of personal professional self-progression, which requires both self-knowledge and self-education as well as objective impact of favorable environment.

Based on the analysis of scientific sources on the nature of professional self-development, we found that this multidimensional process should be considered in close connection with professional self-knowledge as a process of conscious control of development of personal qualities and abilities and self-education as a kind of human activity, primarily characterized by hard work on themselves.

Thus, professional self-development of future social teacher, although it is a completely personal from general point of view, is characterized by complex external (social, natural, intellectual environment, professional and personal relations, personal and professional determination) and internal (professional level, personal characteristics that influence intensity including professional self-development, aims and objectives of professional activity) factors and possible only in favorable scientific, educational, technical conditions.

Key words: *professional self-development, professional self, self, self-observation, self-esteem, self-analysis.*

Стаття надійшла до редакції 17.10.2014